

Adrian Uljasz

ORCID 0000-0003-3831-4585

Ewangelickie słowo drukowane w sieci. Książka luterańska z XIX–XXI w. w bibliotekach cyfrowych

Streszczenie: Tematem artykułu jest dostępność polskiej książki luterańskiej w krajowych bibliotekach cyfrowych.

Autor omawia kwestię udostępniania Pisma Świętego oraz wydań tzw. „Biblii w obrazkach”. Pisze o luterańskich śpiewnikach, modlitewnikach, katechizmach, podręcznikach do historii Kościoła, postyllach, książkach popularnonaukowych na temat dziejów chrześcijaństwa i Kościoła. Uwzględnia opracowanie popularyzatorskie, poświęcone konkretnym zborom oraz świątyniom.

Pisze o publikacjach współtwórców tradycji polskiego ewangelicyzmu — m.in. książki Jerzego Heczko, Franciszka Pindóra, Franciszka Michejdy, Leopolda Otto, Aleksandra Schoeneicha, nauczyciela Jana Śliwki. Charakteryzuje treść i formę większości książek. Omawia zagadnienie, z jakich terenów pochodzi literatura luterańska, dostępna w bibliotekach cyfrowych.

Słowa kluczowe: książka luterańska historia, Kościół Ewangelicko-Augsburski na ziemiach polskich historia, biblioteki cyfrowe

Summary: Evangelical word printed on the Web. The Lutheran Book in digital libraries.

The subject of the article is the availability of the Polish Lutheran literature in national digital libraries.

The author discusses the issue of sharing the Holy Bible and the editions of the so-called “The Bible in Pictures”. He writes about Lutheran hymnals, prayer books, catechisms, textbooks on the history of the Church, postils, popular science books on the history of Christianity and the Church. It includes a popularization studies devoted to specific congregations and temples.

He writes about the publications of the co-creators of the tradition of Polish

Evangelicalism - e.g. priests Jerzy Heczko, Franciszek Pindór, Franciszek Michejda, Leopold Otto, Aleksander Schoeneich, teacher Jan Śliwka. It characterizes the content and form of most books. It discusses the issue of where Lutheran literature, available in digital libraries, comes from.

Keywords: Lutheran book, history, Evangelical-Augsburg Church in Poland history, digital libraries

Istotną kwestię dla osób zainteresowanych konkretną tematyką stanowi dostępność źródeł informacji. Dotyczy to poszukiwań literatury i materiałów źródłowych do celów naukowo-badawczych, dydaktycznych i popularyzatorskich oraz kwerend przy przygotowaniu prac dyplomowych. Odnosi się też do samokształcenia czy zaspokajania zainteresowań hobbystycznych. Naprzeciw wymienionym potrzebom powinny wychodzić biblioteki. Bardzo liczne upowszechniają online część zbiorów w bibliotekach cyfrowych. Tematem artykułu jest dostępność polskiej książki luterańskiej z XIX, XX i XXI w. w kolekcjach tego rodzaju, udostępnianych przez polskich bibliotekarzy. Trafiają tam m.in. kopie cyfrowe druków zwartych.

Przed wskazaniem przykładów publikacji ewangelickich, dostępnych w bibliotekach cyfrowych, trzeba wyjaśnić podstawowe pojęcia i zagadnienia, związane z tematem artykułu.

Biblioteka cyfrowa jest to kolekcja — zdigitalizowana część zbiorów konkretnej instytucji, najczęściej biblioteki. Można ją określić jako „sumę obiektów, które tworzą system informacyjny, a zarazem zawierają treści, będące elektronicznymi odpowiednikami źródeł materialnych oraz unikatowe obiekty cyfrowe, które istnieją tylko w formie cyfrowej”¹. Dokumenty — elektroniczne kopie tradycyjnych nośników informacji, np. książek i czasopism drukowanych, rękopisów, nagrań audiowizualnych i audiowizualnych, otrzymują taką postać dzięki digitalizacji. Jej istotą jest przetworzenie tradycyjnych „sygnałów analogowych” na formę cyfrową. W przypadku publikacji i dokumentów zarejestrowanych pierwotnie na papierze digitalizacja polega najczęściej na fotografowaniu z zastosowaniem urządzeń z kamerami². Publikacje mające tylko

¹B. M. Morawiec, *Biblioteki cyfrowe. Tworzenie, zarządzanie, odbiór*, Gliwice 2016, s. 20.

²M. Kowalska, *Digitalizacja zbiorów bibliotek polskich*, Warszawa 2007, s. 25.45–47.

formę elektroniczną nie były wcześniej ogłaszane w postaci analogowej. Są dostępne w bibliotekach cyfrowych i repozytoriach cyfrowych. Odnosi się to chociażby do elektronicznych czasopism naukowych.

Biblioteki cyfrowe w dużej mierze upowszechniają książki oraz czasopisma o tematyce regionalnej i lokalnej, dziedzictwo kulturowe regionów oraz miast i powiatów³. Świadczą o tym już same ich nazwy, np. Śląska Biblioteka Cyfrowa, Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Bałtycka Biblioteka Cyfrowa, Podkarpacka Biblioteka Cyfrowa, Kwidzyńska Biblioteka Cyfrowa, Sanocka Biblioteka Cyfrowa, Kolbuszowska Biblioteka Cyfrowa. W regionalnych i lokalnych kolekcjach można oczywiście znaleźć także liczne materiały o bardziej ogólnej treści. Wiele książek ewangelickich ma tematykę regionalną lub lokalną. Są to publikacje związane z konkretnymi wspólnotami wyznaniowymi — parafiami. Luterańska spuścizna kulturowa i współczesna działalność stanowi ważną część tradycji Śląska Cieszyńskiego, Górnego Śląska, Dolnego Śląska, Pomorza czy Mazur. Zdarza się, że kolekcje, udostępniane w zbiorach cyfrowych, mają charakter tematyczny, np. historia polskiej sztuki na portalu Biblioteki Uniwersyteckiej w Heidelbergu.

Przeszukiwanie cyfrowych zbiorów bibliotecznych ogromnie ułatwiają twórcy portali internetowych Federacja Bibliotek Cyfrowych (FBC)⁴ i Europeana⁵. Po wpisaniu hasła wyszukiwawczego otrzymujemy informację o zasobach różnych instytucji współpracujących na tych portalach i możliwość poznania tych zbiorów. FBC i Europeana dają użytkownikom otwarty, bezpłatny dostęp do zdigitalizowanych materiałów bibliotecznych⁶ – fotografii lub skanów druków (książek i czasopism) oraz rękopisów.

³D. Grygowski, *Od bibliografii lokalnej do lokalnej biblioteki cyfrowej*, [w:] *Instytucje kultury jako ośrodki życia społecznego*, red. A. Mierzecka, E.B. Zybort, Warszawa 2017, s. 127–132.

⁴Zob. <https://www.fbc.pionier.net.pl/> [dostęp: 18.11.2022] (portal internetowy Federacja Bibliotek Cyfrowych — strona główna).

⁵<https://www.europeana.eu/pl> [dostęp: 18.11.2022] (portal internetowy Europeana — strona główna).

⁶Zob. m.in. B. Chmielewska, *E-rozproszenie. Publikacje w otwartym dostępie a biblioteki*, [w:] *Mobilnie, interaktywnie, kompetentnie. Usługi, media i technologie w nowoczesnej bibliotece*, red. M. Wojciechowska, M. Cyrklaff-Gorczyca, Warszawa 2019, s. 252; C. Mazurek, M. Werla, *Federacja Bibliotek Cyfrowych. Studium przypadku*, [w:] *Biblioteki cyfrowe*, red. M. Janiak, M. Krakowska, M. Próchnicka, Warszawa 2012 s. 449–467.

Tematem artykułu nie są biografie autorów omawianych publikacji. Dlatego nie ma w nim wielu wiadomości biograficznych. Stosowne informacje można znaleźć m.in. w opracowaniach cytowanych w przypisach i bibliografii oraz w *Elektronicznym słowniku biograficznym Śląska Cieszyńskiego*, prowadzonym i udostępnianym przez Książnicę Cieszyńską⁷.

Najważniejsza książka dla ewangelików to Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu jako podstawowe źródło wiary. W FBC można znaleźć kopię cennego wydawnictwa z 1834 r. Jest to *Nowy Testament Pana Naszego Jezusa Chrystusa z greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłumaczony, a teraz podług wydania amsterdamskiego z roku 1660, zgodnego z Biblią Gdańską z roku 1632, dla wyznań ewangelickich przedrukowany*. Wydawca to Drukarnia A. Gałęzowskiego i Spółki w Warszawie. Czytelnik czterech Ewangelii, Dziejów Apostolskich, Listów Apostolskich i Objawienia Świętego Jana ma możliwość obcowania z kopią egzemplarza z biblioteki cyfrowej Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. Dużą wartością estetyczną cechuje się liternictwo drukarskie (czcionka drukarska) z epoki. Oryginał nie jest zachowany w dobrym stanie, gdyż na jednej z pierwszych stron widać zabrudzenia⁸. Publikacja, wydana krótko po 200. rocznicy ogłoszenia Biblii Gdańskiej przyciągnie uwagę osób zainteresowanych tematyką biblijną oraz historią książki. Obecnie w ewangelickiej działalności duszpasterskiej nie wykorzystuje się Biblii Gdańskiej ani opartych na niej edycji Pisma Świętego. Luteraanie korzystają z tzw. Biblii Warszawskiej, z przekładu z 1975 r. Jeden z tłumaczy to ks. biskup Andrzej Wantuła (1905–1976), czyli jedna z najważniejszych postaci w najnowszych dziejach polskiego Kościoła Ewangelickiego-Augsburskiego.

⁷Zob. m.in. *Elektroniczny słownik biograficzny Śląska Cieszyńskiego*, <https://sownik.kc-cieszyn.pl/> [dostęp: 2.07.2023].

⁸*Nowy Testament Pana Naszego Jezusa Chrystusa z greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłumaczony, a teraz podług wydania amsterdamskiego z roku 1660, zgodnego z Biblią Gdańską z roku 1632, dla wyznań ewangelickich przedrukowany*, Warszawa 1834, [https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:"Dost%C4%99p%20otwarty"&q=Biblia%20ewangelicka](https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:) [dostęp: 18.11.2022]; <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/doccontent?id=10859> [dostęp: 18.11.2022].

Do dzieci były adresowane popularne opracowania Biblii — tzw. „Biblia w obrazkach” i ilustrowane edycje Pisma Świętego. Przykład stanowi książka nauczyciela z Ustronia Jerzego Michejdy *Historie Biblijne z ilustracjami dla młodzieży szkół powszechnych* (Towarzystwo Ewangelickie, Cieszyn 1921) ze zbiorów Książnicy Cieszyńskiej⁹.

Jerzy Michejda streścił Pismo Święte przystępnym językiem. Podzielił tekst na fragmenty ze śródtytułami. Poglądowość przekazu edukacyjnego powiększały liczne czarnobiałe ilustracje. W książce nie podano, kto jest autorem szaty graficznej. Podręcznik to dokument tradycji wychowania religijnego, rozwijanej przez polskich luteran¹⁰. Identyczną tematykę ma *Historia biblijna dla młodzieży ewangelickiej* Jana Matuli (Frysztat 1931). W ŚBC możemy się zapoznać z kopią egzemplarza z Książnicy Cieszyńskiej. Autor opracowania podobnie jak Jerzy Michejda uzupełnił książkę ilustracjami. Dodał znacznie bardziej precyzyjne odesłania do oryginalnych fragmentów Starego i Nowego Testamentu w polskich przekładach¹¹. Obydwa obiekty zostały wprowadzone do Śląskiej Biblioteki Cyfrowej w ramach projektu „Udostępnienie cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego on-line”, podobnie jak duża część innych książek, uwzględniona w tym artykule, a także czasopisma luterzańskie. Współtwórcy ŚBC, udostępniając regionalne publikacje ewangelickie, wykazują się zrozumieniem faktu wielkiego znaczenia luterńskiej książki i prasy w spuściźnie kulturowej Śląska Cieszyńskiego. Autor artykułu nie ma informacji, jaka konkretnie ilość publikacji ewangelickich już się znajduje w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej. Ważniejszy jest fakt, że wyszukiwania w FBC, dotyczące cieszyńskiej tematyki luterńskiej, są zawsze bardzo efektywne.

⁹J. Michejda, *Historie Biblijne z ilustracjami dla młodzieży szkół powszechnych*, Cieszyn 1921, [https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights: "Dost%C4%99p%20otwarty"&q=Historie%20biblijne%20z%20ilustracjami](https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:) ; [dostęp: 18.11.2022]; <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/322829?id=322557> [dostęp: 18.11.2022]; https://www.europeana.eu/pl/item/237/_nnv94bf [dostęp: 18.11.2022] (Śląska Biblioteka Cyfrowa).

¹⁰Ibidem [dostęp 18.11.2022].

¹¹J. Matula, *Historia Biblijna dla młodzieży ewangelickiej*, Frysztat 1931, [https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights: "Dost%C4%99p%20otwarty"&q=Historie%20biblijne%20dla%20m%C5%82odzie%C5%BCy](https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:) [dostęp: 18.11.2022]; <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/322829?id=322829> [dostęp: 18.11.2022]; https://www.europeana.eu/pl/item/237/_nnv94RX [dostęp: 18.11.2022].

Warto zwrócić uwagę także na śpiewniki, które ewangelicy wykorzystywali w liturgii, na spotkaniach biblijnych oraz w swoich domach. Korzystali z nich w pracy zawodowej duszpasterze i organiści. Są to cenne publikacje dla badaczy, a także miłośników polskiej kultury religijnej, literackiej i muzycznej. Bibliotekarze i informatycy udostępniają w polskich bibliotekach cyfrowych śpiewniki, przeznaczone dla ogółu wiernych oraz wydane z myślą o konkretnych grupach luteran, względnie poświęcone określonym okolicznościom religijnym. W XIX i XX w. w Cieszynie był wiele razy wznawiany *Kancjonał, czyli śpiewnik chrześcijan ewangelickich* opracowany przez ks. Jerzego Heczko (1825–1907).

W internetowych kolekcjach znajdziemy wydania z 1871, 1875, 1888, 1909, 1914 i 1934 r. Kopie są dostępne w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej i Cyfrowej Bibliotece Narodowej Polona (CBN Polona). Drugą kolekcję udostępnia Biblioteka Narodowa w Warszawie. CBN Polona to zbiór cyfrowych kopii obiektów ze zbiorów BN. Kiedy porównuje się kolejne wydania, widać ewolucję od mało czytelnej czcionki gotyckiej do wyraźnie drukowanych tekstów, z początku bardziej wyraźną czcionką gotycką, a później — łacińską¹². Bardziej szczegółowe porównania przekraczałyby ramy tematyczne prezentowanego artykułu. Jest to temat na odrębną publikację. Jedna z edycji ukazała się w 1933 r. w czeskim Cieszynie. Wydawca to Wydział Towarzystwa Ewangelickiej Oświaty Ludowej, działający w tym mieście. We wstępie, podpisanym przez wydział, podkreślono szczególne znaczenie śpiewnika dla wiernych, jako książki o największym znaczeniu po Biblii¹³. Wśród tekstów, które ks. Heczko zamieścił w śpiewniku, znajduje się *Czego chcesz od nas, Panie* Jana Kochanowskiego, czyli jedno z podstawowych dzieł poetyckich w naszej ojczystej tradycji literackiej i religijnej¹⁴. W zbiorach ks.

¹²[https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:"Dost%C4%99p%20otwarty"&q=%C5%9Bpiewnik%20ewangelicki](https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:) [dostęp: 19.11.2022]; <https://www.europeana.eu/pl/search?page=1&view=grid&query=%20%C5%9Bpiewnik%20ewangelicki> [dostęp: 19.11.2022].

¹³[J.B. Heczko], *Kancjonał, czyli śpiewnik dla chrześcijan ewangelickich zatwierdzony przez Synod walny ewangelicki augsburskiego wyznania*, C. Tešin 1933, s. nienumerowana (trzecia po s. tytułowej),

<https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/320844?id=320844> [dostęp: 19.11.2022].

¹⁴Ibidem, s. 11–12 [dostęp: 19.11.2022].

Heczko nie ma nut pieśni. Redaktor podawał tylko informację, na jaką melodię wykonywać utwór¹⁵.

Nuty do polskich śpiewów ogłosił za to drukiem Jerzy Klus¹⁶.

Wydawcy śpiewników ewangelickich pamiętali także o dzieciach i młodzieży. Z 1925 r. pochodzi jedno z wydań *Śpiewnika dla młodzieży* (edytor: Społeczność Chrześcijańska). Jest ono dostępne w FBC, a więc znajduje się w zakresie tematycznym prezentowanych rozważań. *Śpiewnik dla młodzieży* był przeznaczony głównie dla szkółek niedzielnych. Trafiły do niego m.in. pieśni autorstwa ks. Heczko. Nie zabrakło *Czego chcesz od nas, Panie*. Uczniowie, śpiewając poezję Kochanowskiego, mocniej się utożsamiali z polskością. Podobnie było, kiedy śpiewali lub czytali teksty słowa innych polskich pieśni. Teksty wydrukowano, tak jak to się robi w kancjonałach, w podziale na części roku liturgicznego oraz różne okoliczności (np. śpiewy pochwalne i dziękczynne)¹⁷. Wśród kolęd zwracają uwagę polskie przekłady niemieckich tekstów *Cicha noc* i *Dziateczki, dziateczki*. Drugi utwór został napisany specjalnie dla wykonawców — dzieci¹⁸. Za pośrednictwem CBN Polona mamy dostęp do *Śpiewnika dla młodzieży ewangelickiej* (Warszawa 1936)¹⁹.

Polscy ewangelicy wydawali też zbiory pieśni dla żołnierzy. Interesująca publikacja tego rodzaju to *Śpiewnik i modlitewnik dla ewangelików w Wojsku Polskim* (Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Warszawa 1925), którego redaktor to luterański kapelan ks. Józef Mamica (1878–1940). W śpiewniku znalazły się nie tylko teksty śpiewów na różne okoliczności „życia chrześcijańskiego” i święta kościelne, ale także tekst liturgii ewangelickiej. Zgodnie z tytułem opublikowano też modlitwy w podziale na intencje²⁰. Wychowaniu patriotycznemu woj-

¹⁵[https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:"Dost%C4%99p%20otwarty"&q=%C5%9Bpiewnik%20ewangelicki](https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:) [dostęp: 19.11.2022].

¹⁶Zob. *Melodie polskich pieśni używanych w polskich zborach ewangelickich na Śląsku*, wydał J. Klus, Cieszyn 1886, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/320827?id=320827> [dostęp: 20.11.2022].

¹⁷*Śpiewnik dla młodzieży*, Cieszyn 1925, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/322699?id=322699> [dostęp: 20.11.2022].

¹⁸Ibidem, s. 17–19 [dostęp: 20.11.2022].

¹⁹*Śpiewnik dla młodzieży ewangelickiej*, Warszawa 1936 (jedno z wydań), <https://polona.pl/item/spiewnik-dla-mlodziezy-ewangelickiej,MTEWODM00DYw/6/#info:metadata> [dostęp: 20.11.2022].

²⁰J. Mamica, *Śpiewnik i modlitewnik dla ewangelików w Wojsku Polskim*, War-

skowych — poborowych oraz zawodowych oficerów i podoficerów dobrze służyły modlitwy opublikowane pod ogólnym tytułem: „Za ojczyznę”²¹. Patriotyczny charakter miał już sam tytuł omawianego działu modlitewnika. Pastor Mamica ogłosił między nimi tekst pieśni *Święta miłości kochanej ojczyzny* pióra Ignacego Krasickiego²². Taką samą funkcję pełniły hymn *Boże coś Polskę* Alojzego Felińskiego, wydrukowany w części ze śpiewami²³ oraz *Czego chcesz od nas Panie* Kochanowskiego²⁴. Typowo żołnierski i zarazem ponadczasowy charakter mają modlitwy do odmawiania „na wojnie” — „przed wyruszeniem na front”, „przed bitwą”, „po zwycięskim boju”, „podczas walki”²⁵, a także tekst modlitewny „za rodzinę i przyjaciół w domu”²⁶. Do zbioru modlitw dołączono słowa przysięgi żołnierskiej, składanej w siłach zbrojnych RP²⁷. Książkę udostępnia Biblioteka Poznańskiego Przyjaciół Nauk w Wielkopolskiej Bibliotece Cyfrowej. Ks. Józef Mamica poniósł śmierć w 1940 r. jako więzień niemieckiego obozu Mauthausen–Gusen.

Na żałobną okoliczność drukowano *Pieśni pogrzebowe chrześcijan ewangelickich*. Był to zbiór tekstów, wybranych przez anonimowego redaktora z kancjonału ks. Heczko. W Śląskiej Bibliotece Cyfrowej można się zapoznać z cieszyńskimi wydaniem z 1896, 1912, 1924 i 1934 r.²⁸

Dużą wartość dla badaczy historii polskiego luteranizmu może mieć zbiór pt. *Pieśni śpiewane przy uroczystości pamiątkowej 25-letniego ist-*

szawa 1925, passim, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/457403?id=457403> [dostęp: 20.11.2022]. Zob. też informacje o duszpasterstwie ewangelickim w wojsku polskim w czasach II RP: K. J. Rej, *Ewangelicka służba duszpasterska w wojsku polskim 1919–1950*, Warszawa 2000; K. J. Rej, *Ewangelickie duszpasterstwo wojskowe II Rzeczypospolitej 1919–1939*, Warszawa 2021; A. Uljasz, *Patriotyczne kazanie ks. dra Andrzeja Buzka wygłoszone 15 VIII 1939 r. w kościele ewangelickim w Cieszynie (przyczynek do dziejów ewangelickiego duszpasterstwa wojskowego w Wojsku Polskim)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2010, z. 4, s. 605–612.

²¹J. Mamica, op.cit., s. 207–212 [dostęp: 20.11.2022].

²²Ibidem, s. 208 [dostęp: 20.11.2022].

²³Ibidem, s. 175–176 [dostęp: 20.11.2022].

²⁴Ibidem, s. 60–62, 79–80 [dostęp: 20.11.2022].

²⁵Ibidem, s. 225, 227–230 [dostęp: 20.11.2022].

²⁶Ibidem, s. 214–215 [dostęp: 20.11.2022].

²⁷Ibidem, s. 261–262 [dostęp: 20.11.2022].

²⁸Zob. [https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:"Dost%C4%99p%20otwarty"&q=%C5%9Bpiewnik%20ewangelicki](https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:) [dostęp: 20.11.2022] (dostęp do różnych edycji śpiewnika). Zob. np. wydanie - [J.B Heczko], *Pieśni pogrzebowe dla chrześcijan ewangelickich osobno odbite z Kancjonału, Cieszyn 1912*, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/322702?id=322702> [dostęp: 20.11.2022].

nienia ewangelickiego kościoła w Trzyńcu w dniu 6 lipca 1924 r. Na pierwszej stronie 4-stronicowej broszurki widać fotografię z budynkiem świątyni luterańskiej w Trzyńcu na Zaolziu²⁹. Niewielka publikacja ze zbiorów Książnicy Cieszyńskiej stanowi dokument tradycji duchowej oraz historii zaolziańskich Polaków-ewangelików.

W bibliotekach cyfrowych umieszczono też ewangelickie modlitewniki³⁰. Dla wiernych w różnym wieku był przeznaczony *Modlitewnik, czyli zbiór modlitw do nabożeństwa domowego i kościelnego dla użytku chrześcijan ewangelickich* (Cieszyn 1860). Modlitwy opracował ks. Jerzy Heczko jako autor przekładów z języka niemieckiego i oryginalnych polskich tekstów. Materiał do przetłumaczenia wybrał z niemieckich modlitewników, nie podając szczegółowej informacji o źródłach, jakie wykorzystał w pracy translatorskiej. Podkreślił we wstępie brak publikacji tego rodzaju w języku ojczystym ewangelików Polaków. Funkcję edytora pełnił cieszyński drukarz i wydawca Karol Prochaska. Druk z 1860 r. charakteryzuje się czcionką gotycką, ale wyraźną, łatwą w lekturze. Część stron egzemplarza ze zbiorów Biblioteki Śląskiej, zdigitalizowanego na potrzeby Śląskiej Biblioteki Cyfrowej, jest uszkodzona i to do tego stopnia, że nie ma większości naddartej kartki. Niektórych stron brakuje. Ks. Heczko rozpoczął książkę od analizy i objaśnienia najważniejszej modlitwy — Modlitwy Pańskiej *Ojciec nasz*. Zgodnie z zasadami opracowywania publikacji tego rodzaju, podzielił pozostałe teksty na okoliczności i intencje, zaczynając od modlitw porannych. Zachęcał czytelników, by zwracali się do Boga m.in. przed posiłkiem i po jedzeniu, w sprawach związanych z pracą na roli, w intencji ubogich, w Święto Reformacji, po swoim ślubie i na okoliczność urodzin dziecka. Pamiętał o kobietach, o czym świadczy np. modlitwa do przeczytania przez matkę „po ciężkim porodzie”. Inny tekst polecał osobom w sę-

²⁹ *Pieśni śpiewane przy uroczystości pamiątkowej 25-letniego istnienia ewangelickiego kościoła w Trzyńcu w dniu 6 lipca 1924 r.*, [brak informacji o miejscu wydania] 1924, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/322820?id=322820> [dostęp: 20.11.2022] (Śląska Biblioteka Cyfrowa).

³⁰ Zob. [https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:"Dost%C4%99p%20otwarty"&q=modlitewnik%20ewangelicki](https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:) [dostęp: 22.11.2022]; <https://www.europeana.eu/pl/search?page=1&view=grid&query=modlitewnik%20ewangelicki> [dostęp: 22.11.2022].

dziwym wieku³¹.

W CBN Polona możemy znaleźć kancjonał — *Zbiór pieśni ewangelickich duchownych i modlitw*, wydany w 1873 r. w Warszawie. Autor wstępu to ks. Leopold Otto (1819–1882). Książkę zatwierdził Konsystorz Ewangelicko-Augsburski w Królestwie Polskim. Wydawcą była polska oficyna Gebethner i Wolff, wspierająca rozwój książki i prasy polskich luteran³².

W 1898 r. Towarzystwo Ewangelickie Oświaty Ludowej wydało w Cieszynie przekład modlitewnika polskiego autora, pochodzącego z tego miasta — ks. Jerzego Trzanowskiego (1592–1637) z czeskiego na polski. Pierwsza edycja w języku oryginału ukazała się w 1635 r. Już sam tytuł starodruku i zarazem późniejszej książki świadczy o uniwersalnym przeznaczeniu: *Modlitwy chrześcijańskie, które rano i wieczór, przy służbach Bożych i w domu, na uroczyste święta i w dni powszednie, w wszelkich potrzebach duchowych i cielesnych, tak przez sług Kościoła, jak przez wszystek lud z hojnym błogosławieństwem mogą być używane*³³. Zbiór otwierało polskie tłumaczenie wstępu autora do pierwodruku z 1635 r.³⁴. Wstęp do współczesnego wydania napisał tłumacz

³¹ *Modlitewnik, czyli zbiór modlitw do nabożeństwa domowego i kościelnego dla użytku chrześcijan ewangelickich*, z pierwowzorów, jak i z przekładów ułożył J. Heczko ksiądz ewangelicki w Ligotce, Cieszyn 1860, passim, s. 1, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/322700?id=322700> [dostęp: 4.12.2022]. Wydanie drugie, opublikowane w 1904 r., jest dostępne w CBN Polona, zob. *Modlitewnik, czyli zbiór modlitw do nabożeństwa domowego i kościelnego dla użytku chrześcijan ewangelickich*, z pierwowzorów, jak i z przekładów ułożył J. Heczko ksiądz ewangelicki w Ligotce, Cieszyn 1904 (wydawca: Meyer & Reszka) <https://polona.pl/item/modlitewnik-czyli-zbior-modlitw-do-nabozenstwa-domowego-i-koscielnego-dla-chrzcian-MTY10TI5NDg/4/#info:metadata>. [dostęp: 4.12.2022].

³² *Zbiór pieśni duchownych ewangelickich i modlitw*, Warszawa 1873, <https://polona.pl/item/zbior-piesni-duchownych-ewangelickich-i-modlitw,ODE5MzUwODk/7/#info:metadata> [dostęp: 23.11.2022]. Więcej informacji o ks. L. Otto: zob. T. Stegner, *Bóg, protestantyzm, Polska. Biografia pastora Leopolda Marcina Otto (1819–1882)*, Gdańsk 2000. J. Kłaczko pisze o firmie Gebethner i Wolff jako o jednym z wydawców polskiego czasopisma „Zwiastun Ewangeliczny”, które ukazywało się od 1863 r., zob. J. Kłaczko, *Protestanckie wydawnictwa prasowe na ziemiach polskich w XIX i pierwszej połowie XX w.*, Toruń 2008, s. 12, 14, 288. W cytowanej książce J. Kłaczka można znaleźć informacje o działalności firmy Gebethner i Wolff na rzecz rozwoju polskiej prasy ewangelickiej.

³³ J. Trzanowski, *Modlitwy chrześcijańskie, które rano i wieczór, przy służbach Bożych i w domu, na uroczyste święta i w dni powszednie, w wszelkich potrzebach duchowych i cielesnych, tak przez sług Kościoła, jak przez wszystek lud z hojnym błogosławieństwem mogą być używane* <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/321471?id=321471> [dostęp: 23.11.2022] (Śląska Biblioteka Cyfrowa) (egzemplarz z Książnicy Cieszyńskiej).

³⁴ *Przedmowa ks. Jerzego Trzanowskiego do 1. wydania „Modlitw chrześcijańskich”*, [w:] *ibidem*, s. III–XXIV [dostęp: 23.11.2022].

— ks. Franciszek Michejda z Nawsia (1848–1921)³⁵. Podkreślił w przedmowie, że tłumaczenie polskie to „nowa, jedynie dla nas odpowiednia szata”. Zaznaczył: „Krytyczny czytelnik znajdzie w przekładzie niezawodnie niejedną błąd - my Ślązacy, nauczani od dzieciństwa w języku obcym, wszyscy dopiero się uczymy poprawnie pisać i mówić pięknym naszym językiem ojczystym”. Zachęcając czytelników do korzystania z modlitewnika, nazwał ich „ewangelickim ludem polskim”³⁶. Pastor Michejda nadał modlitewnikowi wartość edukacyjną, uzupełniając go obszernym omówieniem biografii Trzanowskiego. Podał przy tym jednak błędną datę urodzin autora — 1591 zamiast 1592 r.³⁷. Ks. Michejda miał wielkie zasługi dla rozwoju i popularyzacji polskiej prasy ewangelickiej na ziemi cieszyńskiej, jako wieloletni redaktor czasopisma „Przyjaciel Ludu”, które wychodziło w l. 1885–1910, do zmiany nazwy na „Poseł Ewangelicki”. Był redaktorem naczelnym „Przyjaciela Ludu” od 1885 do 1909 r.³⁸.

W tym samym roku Towarzystwo Ewangelickie Oświaty Ludowej ogłosiło w Cieszynie pierwsze wydanie wyciągu z polskiego przekładu modlitewnika Trzanowskiego — zbiór modlitw spowiedniczych i komunijskich. Chodzi o *Modlitwy spowiednicze i komunijskie. Przedruk z modlitw chrześcijańskich ks. Jerzego Trzanowskiego*. Książka była rozprawdzana wśród młodzieży jako „pamiętka konfirmacji”. W egzemplarzu, należącym obecnie do Książnicy Cieszyńskiej, wpisano ręcznie imię i nazwisko konfirmanta Karola Ciahotnego z datą: Cieszyn, 22 maja 1898 r. Wybór modlitw z pełnego wydania liczył 79 stron³⁹. Edycja takiego tematycznego wyciągu na potrzeby młodzieży była potrzebna, zważywszy, że pełna edycja polskiego przekładu zajmowała ponad 365 stron⁴⁰. Motywem działania anonimowych autorów wyciągu było wy-

³⁵F. Michejda, *Słowo wstępne do obecnego polskiego wydania*, [w:] ibidem, s. XXV–XXVIII [dostęp: 23.11.2022].

³⁶Ibidem, s. XXVI–XXVIII [dostęp: 23.11.2022].

³⁷Idem, *Jerzy Trzanowski ur. 9 kwietnia 1591 zm. 29 maja 1637*, [w:] ibidem, s. XXIX–LXIII [dostęp: 23.11.2022].

³⁸J. Kłaczek, op.cit., m.in. s. 341–342.

³⁹*Modlitwy spowiednicze i komunijskie. Przedruk z modlitw chrześcijańskich ks. Jerzego Trzanowskiego*, Cieszyn 1898, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/319661?id=319661> [dostęp 23.11.2022] (Śląska Biblioteka Cyfrowa).

⁴⁰J. Trzanowski, op.cit., passim [dostęp: 23.11.2022].

chowanie religijne konfirmantów.

W 1914, 1926 i 1929 r. Towarzystwo Ewangelickie opublikowało trzy kolejne edycje *Modlitw i rozmyślań dla konfirmantów i młodzieży*. Na dwóch pierwszych wydaniach brakuje informacji o miejscu wydania, a na trzeciej został wymieniony Cieszyn. Uczniowie otrzymywali je na okoliczność konfirmacji. Świadczą o tym odręczne wpisy na wszystkich trzech egzemplarzach, które trafiły do ŚBC ze zbiorów Książnicy Cieszyńskiej. Pierwotnymi właścicielami byli konfirmanci z Nawsia i Trzyńca⁴¹. W modlitewnikach nie podano informacji o redaktorze. Odręcznych wpisów o konfirmancie, który otrzymywał konkretną książkę, dokonywał pastor, wypełniając formularz, wydrukowany na jednej z pierwszych stron publikacji.

Ogólnego luterńskiego adresata, podobnie jak zbiór ks. Heczki, czy pełne wydanie przekładu dzieła ks. Trzanowskiego, miał modlitewnik *Studzienka dla pokrzepienia duszy*, napisany przez współcześnie zapomnianego słowackiego autora, którym był Eliasz Mlinarowych (Mlinarowicz). Książkę przetłumaczył z języka słowackiego na polski cieszyński pastor ks. Jan Pindór (1852–1924). Polskie wydanie ukazało się w 1903 r. w Cieszynie nakładem Ewangelickiego Związku Wstrzeмиężliwości. Wydawca to polskie stowarzyszenie, które zajmowało się walką z alkoholizmem. Wiernych zachęcano do kupowania publikacji informacją ze strony tytułowej o przeznaczeniu całości dochodu na cel charytatywny — potrzeby Ewangelickiego Domu Sierot w Ustroniu. Egzemplarz z Książnicy Cieszyńskiej, upowszechniany online w ŚBC, to jedno ze świadectw tradycji działalności socjalnej środowiska ewangelickiego. Autor zaprezentował teksty modlitewne w podziale na różne okoliczności i intencje — np. modlitwy poranne, modlitwy związane z pracą, chorobą, śmiercią, spowiednie i komunijne⁴².

W tym samym roku w Warszawie ukazała się publikacja książkowa pt. *Modlitwy dla chrześcijan ewangelików* autorstwa proboszcza Para-

⁴¹[https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:"Dost%C4%99p%20otwarty"&q=modlitewnik%20ewangelicki&start=30](https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:) [dostęp: 22.11.2022].

⁴²E. Mlinarowych, *Studzienka ku pokrzepieniu serc*, w skróceniu opracował na j. polski ks. Jan Pindór, Cieszyn 1903, <http://sbc.org.pl/Content/322538/Publikacja-KC-8488.pdf> [dostęp: 22.11.2022].

fii Ewangelicko-Augsburskiej Świętej Trójcy w Lublinie ks. Aleksandra Schoeneicha (1861–1939). Modlitewnik wydali W. Mietke i G. Paprocki. Z książką można się zapoznać w CBN Polona⁴³. Oryginalne jest, że autor uzupełnił modlitwy pieśniami. Dodał do kolejnych modlitw teksty do śpiewania⁴⁴. Ks. Schoeneich od 1902 r. pełnił jednocześnie z funkcją pastora lubelskiego zboru godność superintendenta diecezji warszawskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. W latach 1905–1907 był redaktorem „Zwiastuna Ewangelicznego”. Należał do głównych autorów tekstów do tego pisma jeszcze przed 1905 r.⁴⁵. Popularyzował książką z 1903 r. modlitwę i śpiew w ojczystym języku wśród polskich ewangelików, podobnie jak autorzy innych luterzańskich modlitewników oraz śpiewników. W CBN Polona jest dostępne także jej trzecie wydanie — z 1938 r.⁴⁶. Autor napisał w przedmowie, datowanej „W Lublinie, 27 lutego 1938 roku, w niedzielę Estomihi”: „Niechaj idzie ta książeczka, uzupełniona modlitwami, w świat po raz trzeci, w imię Jezusa Ukrzyżowanego, któremu chce służyć./ Niech Bóg jej błogosławi i niech jej toruje drogę do serc i domów naszych”⁴⁷. Jedną z różnic między pierwszym i trzecim wydaniem to uzupełnienie go przez autora nowym wstępem. Bardziej szczegółowe porównania to temat na osobną publikację, dotyczącą kolejnych edycji omówionej publikacji.

Wielką rolę w edukacji religijnej dzieci i młodzieży różnych wyznań chrześcijańskich odgrywały katechizmy. Jeden z luterzańskich przykładów luterński stanowi podręcznik ks. Andrzeja Pauliniego *Nauka religii Chrystusowej dla dzieci szkół ewangelickich*, ogłoszony drukiem w 1871 r. w Cieszynie „nakładem ewangelickich nauczycieli”. Ks. Paulini z Bystrzycy urodził się w 1765 lub ok. 1772 r., a zmarł w 1829 r. Peł-

⁴³A. Schoeneich, *Do Boga. Modlitwy dla chrześcijan ewangelików*, Warszawa 1903, <https://polona.pl/item/do-boga-modlitwy-dla-chrzescijan-ewangelikow,ODk3NDc1MjI/13/#info:metadata> [dostęp: 23.11.2022].

⁴⁴Ibidem, passim [dostęp: 23.11.2022].

⁴⁵Zob. m.in. A. Uljasz, *Ks. dr Aleksander Schoeneich (1861–1939). Proboszcz lubelskich luteran i kalwinistów*, „Jednota” 2007, nr 3–4, s. 14–15; Idem, „Pójdźmy za głosem Lutra” — ks. dr Aleksander Schoeneich (1861–1939) w 70. rocznicę śmierci, „Przegląd Ewangelicki” 2009, nr 1, s. 59–66; J. Kłaczek, op.cit., m.in. s. 15, 19–20, 387–388.

⁴⁶A. Schoeneich, *Do Boga. Modlitwy dla chrześcijan ewangelików*, wydanie trzecie uzupełnione, Warszawa 1938 (wydawca: „Głos Ewangelicki”, <https://polona.pl/item/do-boga-modlitwy-dla-chrzescijan-ewangelikow,ODk3NTM1NTk/4/>) [dostęp: 23.11.2022].

⁴⁷Ibidem, s. nienumerowana (bezpośrednio po stronach tytułowej i redakcyjnej) [dostęp: 23.11.2022].

nił w Kościele Ewangelicko-Augsburskim na Śląsku Cieszyńskim funkcję superintendenta. Zgodnie z zasadami opracowywania katechizmów podzielił tekst na pytania i odpowiedzi. Starał się pisać prostą, przystępną polszczyzną. Uzupełnił głoszone nauki starannie opisanymi cytatami z Pisma Świętego⁴⁸. Dołączył do książki teksty kilku pieśni, m.in. do wykonywania na początku i pod koniec katechezy. Zamknął ją dwoma modlitwami: do odmawiania przy rozpoczęciu i na końcu lekcji⁴⁹. Podręcznik został wydrukowany wyraźną łacińską czcionką, żeby był łatwy w lekturze dla uczniów. Jest niewielki, bo liczy niecałe 89 stron⁵⁰. Na jego podstawie widać, jak przebiegała luterkańska lekcja religii. Katecheci oprócz katechizmów i innych podręczników wykorzystywali Biblię i śpiewniki, ewentualnie także modlitewniki.

We wcześniejszej części artykułu zostały omówione przykłady wersji historii biblijnych, wydawanych z myślą o ewangelickich dzieciach i młodzieży. Publikacje te mogły być wykorzystywane jako podręczniki na katechezach. Były też czytane indywidualnie przez uczniów i stanowiły podstawę do nauki domowej, podobnie jak katechizmy, pozostałe podręczniki, śpiewniki, modlitewniki oraz zasadnicze źródło wiary i nauczania — Pismo Święte.

Jako uzupełnienie katechizmów, a także popularnych opracowań Biblii, publikowano ewangelickie podręczniki nt. historii Kościoła. Wydawano też popularyzatorskie książki o tej tematyce. 1883 r. to data ogłoszenia drukiem w Cieszynie przez Towarzystwo Ewangelickie Oświaty Ludowej *Krótkiej historii Kościoła chrześcijańskiego z dodatkiem dla użytku młodzieży*. Autorem był ks. Jan Pindór z Cieszyna⁵¹. Cieszyński pastor przedstawił dzieje chrześcijaństwa od „czasów apostołskich”

⁴⁸A. Paulini, *Nauka religii Chrystusowej dla dzieci szkół ewangelickich*, Cieszyn 1871 (nowe wydanie) (egzemplarz z Książnicy Cieszyńskiej, dostępny w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej), <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/315168?id=315168> [dostęp: 23.11.2022]. To właśnie to nowe wydanie jest udostępniane w ŚBC, a więc stanowi ono przedmiot zainteresowania autora artykułu.

⁴⁹Ibidem, s. 73–80 [dostęp: 23.11.2022].

⁵⁰Ibidem, passim [dostęp: 23.11.2022].

⁵¹*Krótką historią Kościoła chrześcijańskiego z dodatkiem dla użytku młodzieży*, według „historii kalwskiej” opracował ks. J. Pindór pastor w Cieszynie, Cieszyn 1883 (książka z Książnicy Cieszyńskiej, udostępniana w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej), <https://www.sbc.org.pl/dlibra/showcontent/publication/edition/310313?id=310313> [dostęp: 24.11.2022]. „Historia kalwska” to najprawdopodobniej popularna nazwa protestanckiego podręcznika lub innej protestanckiej syntezy dziejów Kościoła, wydanej wcześniej, niż książka ks. Jana Pindora.

do XIX w. Pisał obszernie o reformacji oraz jej postępach w poszczególnych krajach. W książce są też wiadomości na temat działalności, jaką ewangelicy misjonarze prowadzili w XIX w. wśród ludów niechrześcijańskich. W czytaniu pomagały ilustracje, między nimi czarnobiałe portrety najważniejszych postaci, przede wszystkim reformatorów — Jana Husa, Marcina Lutra i Jana Kalwina⁵². Dodatek do publikacji to skrótowy katechizm: zbiór pytań i odpowiedzi na temat zasad wiary i jej praktykowania. Mieli z niego korzystać uczniowie, przygotowujący się do konfirmacji⁵³. Autor i wydawca poprzez dołączenie do podręcznika aneksu dla konfirmantów powiększyli jego wartość użytkową.

W 1904 r. w Cieszynie ukazało się piąte wydanie podręcznika polskiego nauczyciela i działacza narodowego Jana Śliwki (1823–1874) pt. *Krótką historia reformacji dla użytku ewangelickiej młodzieży* (wydawca — Meyer & Raschka). Autor omówił w niewielkiej publikacji zwartej, liczącej pięćdziesiąt kilka stron, genezę reformacji, jej początki, rozwój i następstwa. Pisał m.in. o rozwoju ewangelicyzmu w Czechach⁵⁴. Podkreślił we wstępie wielkie znaczenie dorocznego Święta Reformacji (31 października) w tradycji ewangelickiej⁵⁵. Uwydatnił znaczenie Marcina Lutra jako ojca reformacji⁵⁶. Wprowadził wątek regionalny, omawiając w osobnym rozdziale sytuację luteran w państwie austriackim, w tym na ziemi cieszyńskiej, od czasów państwowych prześladowań po zagwarantowanie ewangelikom swobody wyznania przez cesarza Franciszka Józefa I. Nazwał władcę czołobitnie „ojcem ludów swoich” i „panem naszym”, dobroczyńcą Kościoła ewangelickiego i „Najmiłociwszym Monarchą”. Wprowadził znaczący akcent lokalny poprzez podanie informacji o wybudowaniu Kościoła Jezusowego w Cieszynie⁵⁷. Naukę miało ułatwiać kalendarium umieszczone na końcu książki — wykaz najważniejszych dat z przedreformacyjnych dziejów chrześcijań-

⁵²Ibidem, s. 1–154 [dostęp: 24.11.2022].

⁵³Ibidem, s. 155–168 [dostęp: 24.11.2022].

⁵⁴*Jana Śliwki byłego dyrygującego nauczyciela w Cieszynie Krótką historia reformacji dla użytku ewangelickiej młodzieży*, Cieszyn 1904 (kopia egzemplarza z Książnicy Cieszyńskiej dostępna w ŚBC), <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/323048?id=323048> [dostęp: 24.11.2022].

⁵⁵Ibidem, s. 3 [dostęp: 24.11.2022].

⁵⁶Ibidem, *passim* [dostęp: 24.11.2022].

⁵⁷Ibidem, s. 52–53 [dostęp: 24.11.2022].

stwa i z historii reformacji⁵⁸. Autor podkreślił w tekście książki i w kalendarium znaczenie orędowników reform Kościoła z czasów sprzed wystąpienia Lutra — m.in. Johna Wycliffe'a i Jana Husa⁵⁹. Starał się wychowywać czytelników, kiedy pisał w zakończeniu, że powinni być stali w wierze oraz żyć zgodnie z zasadami religii. Chciał, żeby „(...) duchem braterskiej i powszechnej miłości połączeni (...) tak się zawsze sprawowali jako przystoi na Ewangelię”⁶⁰. Jan Śliwka był też autorem innych podręczników w języku ojczystym oraz redaktorem polskiego kalendarza — „Rocznika Ewangelickiego”, który wychodził od 1862 do 1864 r. w Cieszynie. Nie należy go mylić z synem — nauczycielem i polskim działaczem kulturalnym z Cieszyna Janem Śliwką⁶¹.

Uwydatnienie przez Śliwkę tematyki regionalnej i lokalnej najprawdopodobniej sprzyjało zainteresowaniu się podręcznikiem przez nauczycieli i uczniów. Zaletą książki był lekki, przystępny język autora, a wadą brak ilustracji. Materiał ilustracyjny nadałby pogładowość przekazowi wiedzy.

Duża słabość omówionych podręczników do historii Kościoła to fakt, że nie zostały uzupełnione pytaniami do czytelników — uczniów i samouków. Pytania powinny były trafić pod kolejne rozdziały w celu ułatwienia selekcji i przyswojenia wiedzy. Dobrym, pogładowym uzupełnieniem byłyby także teksty źródłowe. Autor artykułu wypowiada powyższe uwagi z punktu widzenia współczesnej metodyki nauczania, bardziej dostosowanej do możliwości percepcyjnych dziecięcego i młodzieżowego odbiorcy, niż metody oraz pomoce dydaktyczne z XIX i początku XX w.

Do osiągnięć wydawniczych cieszyńskiego Towarzystwa Ewangelickiego Oświaty Ludowej należało wydanie w czterech tomach monografii Jean'a Henri Merle d'Aubigne *Historia reformacji szesnastego wieku*. Autor polskiego przekładu to ks. Jan Pindór. Każdy z tomów liczył

⁵⁸Ibidem, s. 56 [dostęp: 24.11.2022].

⁵⁹Ibidem, passim, s. 6–13, 56 [dostęp: 24.11.2022].

⁶⁰Ibidem, s. 54–55 [dostęp: 24.11.2022].

⁶¹M. Bogus, *Cenzura czy troska, czyli „spis książek poleconych i zakazanych” Jana Śliwki z 1899 roku*, „Slezský Sborník” 2013, číslo 1, s. 42–43; I. Socha, *Przykładne, użyteczne i zabawne. O polskich książkach dla młodego odbiorcy na Śląsku w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, Katowice 2011, m.in. s. 29–64; J. Kłaczko, op.cit., s. 349.

kilkaset stron⁶². Obszerna publikacja mogła pełnić funkcję popularyzatorską w przypadku odbiorców o dużym wyrobieniu czytelniczym.

Ks. Aleksander Schoeneich jest autorem innej publikacji oświatowej — *Krótkiej historii Kościoła Chrześcijańskiego w życiorysach z osobnym działem reformacji w Polsce dla szkoły i domu* (W. Mietke, Warszawa 1925)⁶³. Duszpasterz zgodnie z tytułem przedstawił dzieje chrześcijaństwa w chronologicznie uporządkowanych rozdziałach — życiorysach — od Jezusa Chrystusa oraz apostołów Piotra, Pawła i Jana, przez cesarzy rzymskich uznawanych za prześladowców chrześcijan, cesarza Konstantyna Wielkiego, męczenników, ojców Kościoła, misjonarzy Cyryla i Metodego, wybranych papieży, świętego Franciszka z Asyżu, prekursorów i przywódców reformacji po działaczy oraz misjonarzy protestanckich z końca XIX i początku XX w. Ks. Schoeneich, omawiając dzieje chrześcijaństwa na świecie, poświęcił odrębny rozdział Mieszkowi I jako władcy, dzięki któremu Polska przyjęła wiarę chrześcijańską⁶⁴. Popularyzował działalność charytatywną luterńskiego Związku im. Gustawa Adolfa, istniejącego od 1832 r.⁶⁵. Podzielił na biograficzne rozdziały również część książki, mającą za temat reformację w Polsce (*Krótką historią reformacji w Polsce w życiorysach*). Rozdziały następują po sobie zgodnie z chronologią — od XVI do XX w. Autor uwzględnił postacie duchownych, którzy bronili polskości Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego i jego polskich wyznawców na naszych ziemiach pod zaborami — księży Leopolda Otto i Franciszka Michejdy⁶⁶. Ostatni rozdział dotyczy Kościołów ewangelickich z terenu RP — ich historii, organizacji i doktryny, w tym Kościołów Ewangelicko-Augsburskiego oraz Ewangelicko-Reformowanego. Pastor Schoeneich podkreślił zasługi

⁶²Zob. J. H. Merle d'Aubigne, *Historia reformacji szesnastego wieku*, przekład J. Pindór, t. 1, Cieszyn 1885, t. 2, Cieszyn 1886, t. 3, Cieszyn 1888, t. 4, Cieszyn 1889, [https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights: \"Dost%C4%99p%20otwarty\"&q=Historia%20reformacji%20szesnastego%20wieku](https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights: \) [dostęp: 29.11.2022] (CBN Polona).

⁶³A. Schoeneich, *Krótką historią Kościoła chrześcijańskiego w życiorysach z osobnym działem historii reformacji w Polsce*, Warszawa 1925, <https://polona.pl/item/krotka-historia-kościoła-chrześcijańskiego-w-zyciorysach-z-osobnym-działem-historji,0Dk3NTM1NTU/0> [dostęp: 24.11.2022] (CBN Polona).

⁶⁴Ibidem, s. 3–212 [dostęp: 24.11.2022].

⁶⁵Ibidem, s. 212 [dostęp: 24.11.2022].

⁶⁶Ibidem, s. 212–293 [dostęp: 24.11.2022].

luteranckiego biskupa (superintendenta generalnego) — ks. Juliusza Burschego. Wyraźnie zaznaczył odrębność narodową ewangelików Polaków od ewangelików Niemców⁶⁷. Uzupełnienie książki wiadomościami o dziejach i współczesności polskiego protestantyzmu sprzyjało wzmocnieniu u czytelników świadomości polskiej tożsamości ich Kościołów — luteranckiego czy kalwińskiego. Odbiorcy, czytając o tradycji Reformacji na rodzimych ziemiach, pogłębiali znajomość historii ojczystej. Za słabość publikacji ks. Schoeneicha trzeba uznać brak ilustracji — portretów najważniejszych postaci⁶⁸, czyli materiału ikonograficznego niezbędnego w książkach o tematyce biograficznej.

Inna forma piśmiennictwa religijnego to zbiory kazań — postylle. W Śląskiej Bibliotece Cyfrowej znajdziemy reprezentatywny przykład luteranckiej postylli — *Rozmyślenia i kazania* ks. Leopolda Otto (1819–1882). Zbiór kazań i rozważań pastora wydało w 1887 r. w Cieszynie Towarzystwo Ewangelickie Oświaty Ludowej, w pięć lat po jego śmierci. Przedmowę oraz biografię autora, otwierającą książkę, napisał ks. Franciszek Michejda⁶⁹. Proboszcz z Nawsia pochwalił księdza Otto za piękną polszczyznę — wzór dla innych polskich autorów luteranckich⁷⁰. Podczas lektury zwraca uwagę uzupełnienie rozważań księdza Otto tekstami modlitw i pieśni. Dzięki temu czytanie książki było łatwiejsze i tym samym miało skutecznie pobudzać do refleksji religijnej. Książka została zilustrowana portretem pastora Otto, umieszczonym na lewo od strony tytułowej⁷¹. Ewentualne porównania postylli ks. Otto z innymi zbiorami kazań ewangelickich to temat na odrębne opracowanie, podobnie jak jej analiza teologiczna.

Popularnymi luteranckimi publikacjami zwartymi są regionalne i lokalne opracowania o historii macierzystej wspólnoty wyznaniowej. Zainteresowaniem cieszą się szczególnie książki poświęcone konkretnym

⁶⁷Ibidem, s. 293–301 [dostęp: 24.11.2022].

⁶⁸Ibidem, passim [dostęp: 24.11.2022].

⁶⁹L.M. Otto, *Rozmyślenia i kazania*, Cieszyn 1887, passim, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/322803?id=322803> [dostęp: 24.11.2022] (Śląska Biblioteka Cyfrowa — książka z Książnicy Cieszyńskiej). Informacje biograficzne nt. pastora Leopolda Otto — zob. T. Stegner, op.cit., passim.

⁷⁰F. Michejda, *Ks. dr Leopold Marcin Otto, ur. 2 listopada 1819, zm. 22 września 1882* [w:] ibidem, s. XXIX–XXX [dostęp: 24.11.2022].

⁷¹L.M. Otto, op.cit., passim [dostęp: 24.11.2022].

zborom. Dobrze służą promocji parafii oraz miejscowości i regionów. Poniżej zostaną omówione przykłady z zasobów polskich bibliotek cyfrowych.

Publikacja takich okolicznościowych wydawnictw ma dużą tradycję w środowisku polskich luteran. 23 maja 1909 r. w Cieszynie odbyły się obchody 200-lecia tamtejszego kościoła Jezusowego. Ks. Jan Pindór napisał na tę okoliczność pracę pt. *Ewangelicki Kościół Jezusowy w Cieszynie. Krótki pogląd na jego losy* („nakładem prezbyterstwa ewangelickiego zboru”, Cieszyn 1909). Autor zamieścił w książce, oprócz popularyzatorskiego zarysu dziejów parafii, teksty pieśni, wykonanych w kościele na jubileuszowym nabożeństwie. Nie podał informacji o źródle pochodzenia tekstów, z jakiego kancjonału zostały zaczerpnięte⁷². Dzięki ks. Pindórowi, który zapisał strofy, pieśni mogą być ewentualnie śpiewane na współczesnych obchodach.

Oryginalnym przedsięwzięciem autorskim i wydawniczym była niewielka, trzydziestokilkustronicowa książeczka Jerzego Brudnego, wydana w 1912 r. w Cieszynie nakładem autora z okazji 130-lecia kościoła i zboru ewangelickiego we wsi Jaworze na ziemi cieszyńskiej. Oryginalność polega na tym, że oprócz opisu dziejów parafii trafiły do niej okolicznościowe utwory o tematyce religijnej: wiersze i krótkie opowiadania. Książka dzięki podziałowi na krótkie teksty, i to mające różnorodną formę — poetycką, epicką oraz popularyzatorską, mogła dobrze pełnić funkcję oświatową, trafiać do umysłów i wrażliwości przeciętnych parafian. Sprzyjała temu także niewielka objętość całości publikacji — niecałe czterdzieści stron⁷³. W 1928 r. w Łodzi ukazała się broszura *Stulecie istnienia Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Przedczu 24.6.1928*. Została wydana na okoliczność obchodów jubileuszowych. Na książce oraz w jej opisie w Cyfrowej Bibliotece Narodowej Polona (CBN Po-

⁷²J. Pindór, *Ewangelicki Kościół Jezusowy w Cieszynie. Krótki pogląd na jego losy*, Cieszyn 1909 (teksty pieśni — na końcu książki — na s. 39–46), <https://www.sbc.org.pl/dlibra/showcontent/publication/edition/323030?id=323030> [dostęp: 29.11.2022] (Śląska Biblioteka Cyfrowa — kopia książki z Książnicy Cieszyńskiej).

⁷³Zob. J. Brudny, *Ewangelik. Opis życia, historia zboru jaworskiego, wiersze, przysłowia i powiastki*, Cieszyn 1912, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/322694?id=322694> [dostęp: 29.11.2022] (Śląska Biblioteka Cyfrowa — kopia egzemplarza z Książnicy Cieszyńskiej).

lona) nie podano informacji o wydawcy. Był nim najprawdopodobniej zbór w Przedczu. Publikację wydrukowano w drukarni Zygmunta Manitusa w Łodzi⁷⁴.

Takie okolicznościowe książki historyczne ogłosiły drukiem także m.in. zbory w Ustroniu (1883 r.), Orłowej (1886 r.), Skoczowie (1903 r.) i Goleszowie (1928 r.)⁷⁵.

Parafie wydawały również jubileuszowe kroniki swoich dziejów. Współtwórca i redaktor czasopisma „Tygodnik Ilustrowany” Ludwik Jenike (1818–1903) opracował np. *Kronikę Zboru Ewangelicko-Augsburskiego w Warszawie 1782 do 1890* (Warszawa 1891). Jako wydawca wystąpiła zainteresowana parafia. Jenike omówił historię zboru na podstawie parafialnych materiałów archiwalnych. Zgodnie z tytułem uczynił to w sposób kronikarski, prezentując kolejne fakty⁷⁶.

Parafialne wydawnictwa poświęcone historii zborów ukazywały się w polskim środowisku luterzańskim także od 1945 r. Dużo zaczęło wychodzić drukiem po 1989 r., w związku z intensywnym rozwojem działalności regionalistycznej, mniej ograniczonym niż w czasach Polski Ludowej. W 1993 r. została np. opublikowana książka Władysława Sosny *Historia Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Golasowicach*. Możemy się zapoznać z jej treścią dzięki twórcom Śląskiej Biblioteki Cyfrowej. Wydawcą był zbór, którego dotyczy popularnonaukowa publikacja. Autor powiększył wartość edukacyjną monografii poprzez syntetyczne przedstawienie historii wsi Golasowice z Górnego Śląska od czasów piastowskich. Uwzględnił wydarzenia z historii Polski ważne dla regionu i Go-

⁷⁴ *Stulecie istnienia Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Przedczu. 24.6.1928*, Łódź 1928, <https://polona.pl/item/stulecie-istnienia-parafii-ewangelicko-augsburskiej-w-przedczu-24-6-1928,MTMxMjcwMTU> [dostęp: 29.11.2022] (CBN Polona).

⁷⁵ [https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:"Dost%C4%99p%20otwarty"&q=parafia%20ewangelicko%20augsburska](https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:) [dostęp: 29.11.2022].

⁷⁶ L. Jenike, *Kronika zboru ewangelicko-augsburskiego w Warszawie 1792 do 1890*, Warszawa 1891, <https://polona.pl/item/kronika-zboru-ewangelicko-augsburskiego-w-warszawie-1782-do-1890,NDQOMDY/2/> [dostęp: 29.11.2022] (CBN Polona). W CBN Polona jest dostępna także znacznie starsza Kronika zboru ewangelickiego krakowskiego, opracowana przez Wojciecha Węgierskiego. Wyszła drukiem w 1817 r., najprawdopodobniej, w Krakowie, zob. W. Węgierski, *Kronika zboru ewangelickiego krakowskiego z różnych ksiąg historycznych i listów zebrana i opisana* [brak informacji o miejscu wydania] 1817, [https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:"Dost%C4%99p%20otwarty"&q=W%C4%99gierski%20kronika%20zboru%20krakowskiego](https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:) [dostęp: 2.07.2023].

lasowic. Na tym tle omówił dzieje golasowickiej parafii ewangelickiej od jej powstania w XVIII w. do 1992 r.⁷⁷. Opisał historię kościoła parafialnego i innych budynków zborowych⁷⁸. Ważne uzupełnienie książki stanowi chronologiczny wykaz proboszczów⁷⁹, tradycyjnie dołączany do opracowań o historii zborów. Uzupełnienie to tekst źródłowy — kazanie wygłoszone przez ks. Zygmunta Bartelmusa z Pszczyny w 1765 r. na okoliczność wbudowania kamienia węgielnego pod przygotowywaną budowę kościoła w Golasowicach⁸⁰. W. Sosna podkreślił polską tożsamość narodową ewangelików z Golasowic poprzez dodanie do książki tekstu religijnego wiersza narodowej poetki Marii Konopnickiej *Credo*⁸¹. Autor pracy o dziejach parafii umożliwił czytelnikom weryfikację informacji historycznych poprzez dołączenie do publikacji bibliografii załącznikowej i przypisów. Mają one służyć pomocą w merytorycznej ocenie treści opracowania. W. Sosna wykorzystał źródła archiwalne oraz opracowania naukowe i popularyzatorskie⁸². Nie zapomniał o potrzebie ożywienia przekazu wiedzy ilustracjami. Dodał na końcu książki czarnobiałe i kolorowe zdjęcia⁸³, choć lepiej by było, gdyby umieścił je między stosownymi fragmentami tekstu.

Tematykę lokalno-regionalną mają także *Szkice z dziejów parafii ewangelickiej w Mikołowie* Adriana Jojko (Parafia Ewangelicko-Augsburska w Mikołowie, Mikołów 2003), również udostępniane w ŚBC⁸⁴.

2005 r. to data wydania dwujęzycznego albumu *Historia Kościoła Pokoju w Jaworze*. Efektownie ilustrowane polsko-niemieckie wydawnictwo ukazało się w Świdnicy w firmie Pickgroup na zlecenie świdnickiej Parafii Ewangelicko-Augsburskiej. Podczas lektury cyfrowej kopii albumu zwracają uwagę duże wydruki barwnych fotografii. Zdjęcia wykonała Bożena Pytel. Oglądając je, możemy się zapoznać z wyglądem

⁷⁷W. Sosna, *Historia Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Golasowicach*, Golasowice 1993, s. 7–51, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/457658?id=457658> [dostęp: 28.11.2022].

⁷⁸Ibidem, s. 61–68 [dostęp: 29.12.2022].

⁷⁹Ibidem, s. 52–59 [dostęp: 29.12.2022].

⁸⁰Ibidem, s. 80–86 [dostęp: 29.12.2022].

⁸¹Ibidem, s. 98 [dostęp: 29.12.2022].

⁸²Ibidem, s. 87–91 [dostęp: 29.12.2022].

⁸³Ibidem, wkładka z ilustracjami na końcu książki, s. nienumerowane [dostęp: 29.11.2022].

⁸⁴A. Jojko, *Szkice z dziejów parafii ewangelickiej w Mikołowie*, Mikołów 2003, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/19794?id=19794> [dostęp: 29.11.2022].

zewnątrznym i wnętrzem świątyni⁸⁵.

Inna książka dotyczy dziejów wspólnoty luterańskiej z Pomorza. W 2008 r. w Rumii ukazało się opracowanie Benedykta Reszki *Ewangelicy na Gochach*. Ma za temat parafię w Borowym Młynie. Publikację wydało BWM Studio. Do Bałtyckiej Biblioteki Cyfrowej trafiła kopia egzemplarza z Miejskiej Biblioteki Publicznej w Słupsku. Autor ukazał lokalną historię w szerszym kontekście tradycji Reformacji na Pomorzu poprzez omówienie oprócz dziejów zboru historii ruchu reformacyjnego w tym regionie Polski⁸⁶.

Zasygnalizowane popularnonaukowe publikacje zwarte to przykłady stosunkowo nielicznych współczesnych polskich książek ewangelickich, czyli opublikowanych przez środowisko luterańskie, dostępnych w bibliotekach cyfrowych.

W l. 1881–1905 intensywną działalność wydawniczą prowadziło Towarzystwo Ewangelickie Oświaty Ludowej, założone przez ks. Franciszka Michejdę. W 1905 r. podstawowym zadaniem stowarzyszenia w miejsce działań wydawniczych stała się praca misyjna⁸⁷. W Federacji Bibliotek Cyfrowych oprócz publikacji przedstawionych w artykule są dostępne m.in. książki, będące publikacjami odczytów, zorganizowanych przez stowarzyszenie, postylle, książki popularnonaukowe, popularne broszury o tematyce religijnej⁸⁸. Towarzystwo wydawało też polskie czasopisma luterańskie. Bardziej szczegółowe omawianie jego produkcji wydawniczej przekraczałoby ramy tematyczne artykułu.

⁸⁵S. Nowotny, *Historia kościoła pokoju w Jaworze/Geschichte der Friedenskirch zu Jauer*, Świdnica 2005, <https://jbc.jelenia-gora.pl/dlibra/show-content/publication/edition/21394?id=21394> [dostęp: 29.12.2022] (Biblioteka Cyfrowy Dolny Śląsk, właściciel oryginału — Miejska Biblioteka Publiczna w Jaworze), https://www.europeana.eu/pl/item/0940414/_nn5RnW2 [dostęp: 29.11.2022]. Zob. też dwa albumy: *Wiara jak serce ze spiżu. Skarby kościoła Pokoju w Świdnicy*, red. P. Oszczanowski, Świdnica 2012 (katalog wystawy), http://jbc.jelenia-gora.pl/Content/14731/wiara_jak_serce.pdf?disposition=inline [dostęp: 29.11.2022]; B., W. Pytel, *Szukaj tego, co w górze. Spacer po Placu Pokoju*, Świdnica 2012, http://jbc.jelenia-gora.pl/Content/21395/spacer_po_placu_pokoju.pdf?disposition=inline [dostęp: 29.11.2022]. Oba albumy wydała Parafia Ewangelicko-Augsburska Świętej Trójcy w Jaworze. Ich fotografie są dostępne w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej dzięki MBP w Jaworze, w której zbiorach znajdują się oryginały.

⁸⁶B. Reszka, *Ewangelicy na Gochach*, Rumia 2008, <http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/doccontent?id=882> [dostęp: 29.11.2022].

⁸⁷E. M. Mrowiec, *Towarzystwo Ewangelickie Oświaty Ludowej w Cieszynie (1881–1905)*, „Rocznik Teologiczny”, t. 55: 2013, z. 1/2, s. 139–159.

⁸⁸Zob. [https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:"Dost%C4%99p%20otwarty"&q=Towarzystwo%20Ewangelickie%20C5%9Bwiaty%20Ludowej](https://fbc.pionier.net.pl/search#fq={!tag=dcterms_accessRights}dcterms_accessRights:) [dostęp: 29.11.2022].

Polskie biblioteki cyfrowe to duża pomoc dla osób poszukujących dawnych książek ewangelickich. Można w nich znaleźć różne rodzaje piśmiennictwa religijnego. Powyżej przedstawiono przykłady publikacji, dostępnych online — wydanie Pisma Świętego, śpiewniki, modlitewniki, katechizm, postyllę. Uwzględniono też podręczniki do historii chrześcijaństwa i Kościoła oraz opracowania popularyzatorskie o tej tematyce. Była mowa o opracowaniach poświęconych dziejom zborów i świątyni luterzańskich. Za pośrednictwem Federacji Bibliotek Cyfrowych i częściowo Europeany, a także na stronach internetowych konkretnych kolekcji bibliotecznych, mamy dostęp do książek autorstwa twórców tradycji polskiego ewangelicyzmu — księży Jerzego Heczko, Franciszka Pindóra, Franciszka Michejdy, Leopolda Otto, Aleksandra Schoeneicha, nauczyciela Jana Śliwki. Dzięki wymienionym osobom i innym duchownym oraz działaczom Kościół Ewangelicko-Augsburski na ziemiach polskich, a także wyznawcy luteranizmu, utrzymali i umocnili poczucie polskiej tożsamości narodowej. Wielką rolę odegrały w tym książki i prasa ewangelicka. Bibliotekarze wybrali dorobek publikacyjny wymienionych autorów do digitalizacji z uwagi na jego wielkie znaczenie w dziejach polskiego luteranizmu. Kierowali się też dużą rolą poszczególnych rodzajów książek w życiu religijnym — śpiewników, katechizmów, modlitewników, postylli, opracowań na temat historii zborów. Określenie, jak duża część ojczystej literatury ewangelickiej z polskich zbiorów bibliotecznych jest dostępna w bibliotekach cyfrowych, byłoby trudne z uwagi na konieczność porównywania ich zasobów z katalogami bibliotecznymi. Bardziej istotne jest, że kolekcje cyfrowe mają charakter reprezentatywny, przynajmniej odnośnie książek pochodzących z XIX i pierwszej połowy XX w.

Najwięcej publikacji, udostępnianych za pośrednictwem FBC i Europeany, pochodzi z XIX w. i z czterech pierwszych dziesięcioleci XX w., z okresu do 1939 r. Można znaleźć liczne pozycje z dorobku wydawniczego cieszyńskiego Towarzystwa Ewangelickiego Oświaty Ludowej. Trudno wyszukać książki ewangelickie z czasów Polski Ludowej. Nie-

wiele pochodzi z okresu po 1989 r.⁸⁹ Publikacje z obu okresów są jeszcze chronione prawem autorskim. Niedobrze, że prawie nie ma ewangelicznych wydań Biblii. Bibliotekarze nie pamiętają o dorobku tak ważnych postaci w najnowszych dziejach Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce, jak ks. biskup Andrzej Wantuła. Brakuje tytułów bardzo płodnych autorów, do których należy chociażby ks. Henryk Czembor⁹⁰. Do bibliotek cyfrowych powinny także trafiać wydania luterańskich utworów literackich. Sytuacja może wynikać z faktu, że biblioteki nie starają się u właścicieli praw autorskich o zgodę na udostępnianie online, względnie nie uzyskały zezwolenia. Poza tym kładą nacisk na najstarszą część piśmiennictwa. Dużą wartość treściową i edytorską mają jednak także nowsze książki.

Jeżeli chodzi o pochodzenie terytorialne wydawnictw książkowych, to najlepiej jest reprezentowana spuścizna kulturowa ewangelików z ziemi cieszyńskiej jako konstytutywna część tradycji regionu. Trzeba to uznać za zasługę twórców Śląskiej Biblioteki Cyfrowej, w której można korzystać m.in. z części zasobów Książnicy Cieszyńskiej w Cieszynie i Biblioteki Śląskiej w Katowicach. Potrzebne są także liczne kopie publikacji luterańskich z innych terenów, w tym z Dolnego Śląska, Wielkopolski, Pomorza i Mazur. W bibliotekach cyfrowych jest ich jak dotąd niewiele. Przykłady zostały wyżej podane w artykule.

Biblioteki cyfrowe stale powiększają zasoby. Dlatego trzeba mieć nadzieję, że w przyszłości zostaną uzupełnione braki w zakresie dostępności literatury ewangelickiej, w tym o publikacje z okresu Polski Ludowej, a także o większą ilość współczesnych książek.

Bibliografia

1. Bogus M., *Cenzura czy troska, czyli „spis książek poleconych i zakazanych” Jana Śliwki z 1899 roku*, „Slezský Sbornik” 2013, číslo 1, s. 39–60.
2. Chmielewska B., *E-rozproszenie. Publikacje w otwartym dostępie a biblioteki*, [w:] *Mobilnie, interaktywnie, kompetentnie. Usługi, media i technologie w no-*

⁸⁹Zob. <https://fbc.pionier.net.pl/> [dostęp: 2.07.2023] (Federacja Bibliotek Cyfrowych); <https://www.europeana.eu/pl> [dostęp: 2.07.2023] (portal internetowy Europeana). Czytelniczki znajdą cenne informacje o rynku polskiej książki luterańskiej w następującej publikacji: A. Sokół, *Polska książka ewangelicka po 1989 roku*, Katowice 2016.

⁹⁰Zob. <https://fbc.pionier.net.pl/> [dostęp: 2.07.2023] (Federacja Bibliotek Cyfrowych); <https://www.europeana.eu/pl> [dostęp: 2.07.2023] (Europeana).

- woczesnej bibliotece, red. M. Wojciechowska, M. Cyrklaff-Gorczyca, Warszawa 2019, s. 251–256.
3. Grygowski D., *Od bibliografii lokalnej do lokalnej biblioteki cyfrowej*, [w:] *Institucje kultury jako ośrodki życia społecznego*, red. A. Mierzecka, E.B. Zybert, Warszawa 2017, s. 106–133.
 4. Kłaczek J., *Protestanckie wydawnictwa prasowe na ziemiach polskich w XIX i pierwszej połowie XX w.*, Toruń 2008.
 5. Kowalska M., *Digitalizacja zbiorów bibliotek polskich*, Warszawa 2007.
 6. Mazurek, Werla M., *Federacja Bibliotek Cyfrowych. Studium przypadku*, [w:] *Biblioteki cyfrowe*, red. M. Janiak, M. Krakowska, M. Próchnicka, Warszawa 2012, s. 449–467.
 7. Morawiec B. M., *Biblioteki cyfrowe. Tworzenie, zarządzanie, odbiór*, Gliwice 2016.
 8. Mrowiec E. M., *Towarzystwo Ewangelickie Oświaty Ludowej w Cieszynie (1881–1905)*, „Rocznik Teologiczny”, t. 55: 2013, z.1/2, s. 139–159.
 9. Rej K. J., *Ewangelicka służba duszpasterska w wojsku polskim 1919–1950*, Warszawa 2000.
 10. Rej K. J., *Ewangelickie duszpasterstwo wojskowe II Rzeczypospolitej 1919–1939*, Warszawa 2021.
 11. Socha I., *„Przykładne, użyteczne i zabawne. O polskich książkach dla młodego odbiorcy na Śląsku w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, Katowice 2011.
 12. Sokół A., *Polska książka ewangelicka po 1989 roku*, Katowice 2016.
 13. Stegner T., *Bóg, protestantyzm, Polska. Biografia pastora Leopolda Marcina Otto (1819–1882)*, Gdańsk 2000.
 14. Uljasz A., *Ks. dr Aleksander Schoeneich (1861–1939). Proboszcz lubelskich luteran i kalwinistów*, „Jednota” 2007, nr 3–4, s. 14–15.
 15. Uljasz A., *Patriotyczne kazanie ks. dra Andrzeja Buzka wygłoszone 15 VIII 1939 r. w kościele ewangelickim w Cieszynie (przyczynek do dziejów ewangelickiego duszpasterstwa wojskowego w Wojsku Polskim)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2010, z. 4, s. 605–612.
 16. Uljasz A., *„Pójdźmy za głosem Lutra” — ks. dr Aleksander Schoeneich (1861–1939) w 70. rocznicę śmierci*, „Przegląd Ewangelicki” 2009, nr 1, s. 59–66.

Netografia

1. Bałtycka Biblioteka Cyfrowa, <http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/doccontent?id=882> [dostęp: 29.11.2022].
2. Biblioteka Cyfrowy Dolny Śląsk, <https://jbc.jelenia-gora.pl>, [dostęp: 29.12.2022].
3. Centralna Biblioteka Narodowa Polona (CBN Polona), <https://polona.pl>

[dostęp: 23.11.2022, 24.11.2022, 29.11.2022, 4.12.2022].

4. Portal internetowy Europeana, <https://www.europeana.eu/pl> [dostęp: 18.11.2022, 19.11.2022, 22.11.2022, 29.11.2022].
5. Portal internetowy Federacja Bibliotek Cyfrowych, <https://www.fbc.pionier.net.pl> [dostęp: 18.11.2022, 19.11.2022, 20.11.2022, 22.11.2022, 23.11.2022, 24.11.2022, 28.11.2022, 29.11.2022, 4.12.2022].
6. Śląska Biblioteka Cyfrowa, <https://www.sbc.org.pl> [dostęp: 18.11.2022, 20.11.2022, 23.11.2022, 24.11.2022, 28.11.2022, 29.11.2022, 4.12.2022].
7. Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, <https://www.wbc.poznan.pl> [dostęp: 20.11.2022].
8. Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. Biblioteka Cyfrowa, <https://bc.wbp.lublin.pl> [dostęp: 18.11.2022].

Adrian Uljasz — historyk kultury i politolog. 2003 r. — doktorat z historii nowożytnej XIX w. i najnowszej na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. 2009 r. — habilitacja z historii kultury XVIII–XX w. na Uniwersytecie Warszawskim. Od 2010 r. — profesor nadzwyczajny (profesor UR) w Zakładzie Kulturoznawstwa Instytutu Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego. Jego publikacje dotyczą głównie kultury książki, prasy i mediów na ziemiach polskich w XIX–XXI w., tradycji ewangelicyzmu na ziemiach polskich, dziejów polskiej myśli politycznej w XIX–XX w., historii teatru polskiego w XVIII–XXI w., historii filmu polskiego w XX–XXI w., zagadnień związanych z promocją i upowszechnianiem kultury. Najważniejsze publikacje: *Myśl polityczna Feliksa Perla* (Lublin 2005), *Hieronim Łopaciński. Człowiek, dzieło, pamięć* (Lublin 2006).